
TEKMOVANJE V ZNANJU SLOVENŠČINE ZA CANKARJEVO PRIZNANJE MED LETOMA 1997 IN 2007

V prispevku je predstavljeno desetletno obdobje tekmovanja v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje. Koordinator analizira razvoj in potek tekmovanja ter opozarja na probleme, ki so se pojavljali skladno s širitvijo tekmovanja. Tekmovanje je zaradi vsakoletnega knjižnega razpisa in potrebe po objektivnem vrednotenju esejskih in testnih nalog odpiralo tudi strokovno-didaktična in etična vprašanja, organizatorji pa so se trudili za korekten potek v zadnjih letih komaj obvladljivega vseslovenskega tekmovanja.

Ključne besede: tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje, organizacijska struktura, ravni tekmovanja, vrednotenje nalog, pridobitve in slabosti tekmovanja

Uvod

V naslovu navedeno obdobje obravnavam zato, ker sem bil deset let koordinator tekmovanja pri Zavodu Republike Slovenije in Slavističnem društvu Slovenije za vse stopnje, poleg tega pa odgovoren tudi za pripravo nalog itd. na takrat edini osnovnošolski stopnji (7. in 8. razred, kasneje 8. in 9. razred). Čeprav sem bil že pred tem obdobjem in sem še po njem vpet v tekmovanje, sem njegovo kompleksnost intenzivno občutil predvsem v omenjenem času.

Kot dolgoletni član državne tekmovalne komisije sem sodeloval pri vsakoletnem razpisu, tj. izbiri tematskega sklopa oziroma predpisane literature. Tako sem se vsako leto najprej srečeval z izbiro ustreznih književnih besedil za tekmovanje na vseh stopnjah. Razmišljanje o izbiri »ustreznih« knjižnih del za šolsko mladino ponuja številne odgovore. Katerikoli problem odpremo – povsod sta vsaj dve

možnosti. Nasprotni, drugačni ... toda vprašanje je, ali tudi enakovredni. Iz tekmovalne prakse dodajam za ponazoritev primer: junija 2003 sem dobil kot koordinator mapo s 765 podpisi ljudi, ki se niso strinjali s takrat predlagano knjigo na prvi zahtevnostni stopnji *Princeska z napako*.¹ Mladinskemu delu so podpisniki očitali »izkrivljen prikaz sodobnega sveta, negativen odnos do vsega (do lastne osebnosti, do lastne družine, do številčnejših družin ...«), »vsi Slovenci so opisani kot nestrpni ksenofobi z negativnim odnosom do beguncev, kot normalno in vsakdanje je opisano nasilje in nizka kultura odnosov ...«. Zapisali so, »da bi morali našim otrokom posredovati svetlejšo (bolj realistično) sliko sveta, če jih želimo spodbuditi k dobremu in lepemu, k sreči in uspehu.«² Njim in ostalim kritikom smo organizatorji odgovarjali: z razpisom³ *Drugačnosti* smo organizatorji želeli opozoriti »na zapleteno, občutljivo in vedno aktualno razmerje med običajnim, priznanim, avtohtonim življenjem ter rasno, narodno, versko in vedenjsko zaznamovanim posameznikom ali skupino«.

Ker je umetnost polje, ki na marsikatero vprašanje nima enoznačnega odgovora, je take odgovore tudi pri preverjanju težko zahtevati. V tradiciji se je temu izogibalo s testnimi nalogami, usmerjenimi v analizo preverljivih sestavin teksta in konteksta. Organizatorji smo se zavedali te nevarnosti. Da bi preseglj ta tip preverjanja, smo uporabili več strategij.

Test objektivnega tipa je bil sestavljen iz nalog, ki so bile vezane na razpisano tematiko, preverjale so zlasti literarno védenje na različnih taksonomskih stopnjah, tudi najvišjih, upoštevali pa smo temeljne zahteve merske karakteristike; izogibali smo se vezanim nalogam, pričakovani odgovori so bili pogosto samostojni, po smislu ... Vsekakor nismo zahtevali izoliranih faktografskih podatkov.

Zavedali smo se, da ima objektivno vrednotenje svoje omejitve. Pojavljali so se stari dvomi: Kako daleč lahko sežemo s problemsko-analitičnimi vprašanji v bistvo sporočila, da še ohranimo »objektivnost«? Književnost ponuja odgovore na vprašanja in dvome, v njej iščemo tisto novo, presenetljivo, kar prispeva k literarnosti besedila, česar vprašanja objektivnega tipa ne zajamejo. Z njimi zato velikokrat ne moremo preverjati tistega, zaradi česar književnost beremo: osebnega doživljanja in razumevanja. Drugi pol tekmovanja je zato predstavljala pisna naloga esejskega tipa, bolj odprta, tudi poustvarjalna, »ustvarjalni ekvivalent« objektivnosti.

¹ Kaj je vplivalo na izbor zgoraj omenjene knjige? Na izbor so vplivali različni kriteriji, med drugimi tudi prepoznavnost dela, povezava s tematiko drugačnosti in pozitivno strokovno mnenje strokovnjakov za mladinsko književnost. Delo *Princeska z napako* Janje Vidmar je leta 1999 prejelo nagrado večernica. Nagrado podeljuje Društvo slovenskih pisateljev najboljšemu otroškemu in mladinskemu leposlovnemu delu v minulemu letu. Istega leta je bilo delo nagrajeno na mednarodnem literarnem natečaju Beseda brez meja v italijanskem Trentu (prva nagrada).

² Protest sta posredovala zakonca Meden z Lukovice, člana društva Pobuda za šolo po meri človeka (koordinatorjev arhiv).

³ Glej Prilogo I na koncu članka.

Kako se je tekmovanje začelo?

Leta 1976, ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja, se je skupina slavistov v okviru Slavističnega društva Slovenije odločila, da ponudi učencem tekmovanje iz slovenščine.⁴ Rodilo se je tekmovanje za Cankarjevo nagrado (od šolskega leta 1984/85 Cankarjevo priznanje). Za to sta si posebno prizadevala Alenka Kozinc in Pavle Vozlič, ki sta skupaj s posebno komisijo organizirala tako priprave kakor izvedbo (Pogorelec 1980: 245).

Temeljni cilj, spodbujati osebno rast učencev in dijakov in jim dati priložnost, da tekmujejo v znanju in ustvarjalnosti, je kljub družbenim, vsebinskim in organizacijskim spremembam ostal dolga leta nespremenjen.⁵ Organizacijsko pa se je tekmovanje z leti spreminjalo. Leta 1984 se republiško tekmovanje preimenuje v vseslovensko; to leto prvič tekmujejo pripadniki italijanske narodnostne skupnosti v Sloveniji (tržaški in goriški zamejci sodelujejo že od začetka, dijaki Zvezne realne gimnazije v Celovcu pa od šolskega leta 1995/96). S širitvijo tekmovanja, ki se je porodilo spontano, pa so se začeli pojavljati tudi vsebinski in organizacijski problemi. Od srede devetdesetih let se vsakoletni razpis, s katerim se tekmovanje formalno začne, bolj obvezno kot prej povezuje z učnimi načrti, ki pa jih zaradi dodatne literature tudi nadgrajuje.

Kmalu so se ob tekmovanju pojavili tudi dodatni predlogi in kritike. Zoltan Jan med razlogi za »krizno« stanje prireditve našteva premalo teoretične pomoči sodelujočim in izvirnih praktičnih rešitev, napotkov, metod ter problematičnost tematske izbire. Navaja nekaj praktičnih izkušenj s tekmovanja na njihovi šoli (Jan 1985: 99–101). Boža Krakar Vogel je poskušala strokovno analizirati izbrane vsebine, cilje in metode tekmovanja ter kriterije vrednotenja. Razmišljala je o preverjanju bralne sposobnosti ob danih besedilih, ustvarjalnem branju, kulturi pisnega izražanja ter o uresničljivosti posameznih ciljev. Njen didaktični poskus možnih zasnov preverjanja glede na vsebino (literarno), cilje (preverjanje bralnih in književnoraziskovalnih sposobnosti) in metode dela je osamljen primer takratnega teoretskega razmišljanja (Krakar Vogel 1988: 3–11).

Občasne vsebinske novosti (leta 1985 tekmovalci na drugi in tretji stopnji republiškega tekmovanja interpretirajo izbrani odlomek in berejo dodatno besedilo) ne morejo preprečiti zunanje krize. V šolskem letu 1988/89 ni republiškega tekmovanja in tekmovanja v okviru Slavističnega društva Ljubljana, vendar odziv mnogih drugih udeležencev, ki so tekmovanje sprejeli za svoje, potrjuje, da je nadaljevanje mogoče.

⁴ Nekaj let kasneje je pristopil kot soorganizator Zavod RS za šolstvo.

⁵ *Osnutek Pravilnika o tekmovanju učencev za Cankarjevo priznanje* iz leta 1991, 2. člen: »Tekmovanje učencev za Cankarjevo priznanje je tekmovanje v znanju slovenskega jezika in slovenske književnosti. Z njim učence osnovne šole in srednjih šol vzpodbujamo k temeljitejšemu študiju slovenskega jezika in slovenske besedne umetnosti in jim utrjujemo nazore o slovenskem jeziku ter vrednosti njegovih umetnostnih besedil.«

Leta 1991 izide prvi zbornik o tekmovanju (*Vsaka domovina ima svoje nebo, 14. tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*), ki nato izhaja vsakoletno. Zadnji, z naslovom *Drugačnosti*, je izšel leta 2003.⁶ Tekmovanje dobi leta 1990 osnutek pravilnika (*Pravilnik o tekmovanju učencev za Cankarjevo priznanje*).⁷ V šolskem letu 1995/96 je sprejet nov pravilnik, ki ukinja področno tekmovanje, najboljši s šolskih tekmovanj pa se lahko uvrstijo na vseslovensko tekmovanje. Prejšnja leta je bilo število dobitnikov zlatih priznanj omejeno na nekaj desetina (najboljši so bili razglašeni za zmagovalce), novi pravilnik pa je omogočil skoraj inflacijsko število zlatih priznanj. Tudi zaradi upravičenih pripomb Ministrstva za šolstvo in šport – to je sklenilo, da se zlata priznanja izbranih tekmovanj (kandidat dobi 5 dodatnih točk) upoštevajo pri vpisu v srednje šole in pridobitvi Zoisove štipendije – sta organizatorja, Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo, leta 1997 spremenila pravilnik.⁸ Za doseg zlatega priznanja je določen premični prag, število pa ne sme presegati 2 % vseh sodelujočih tekmovalcev določene stopnje na šolskem tekmovanju. Srebrna priznanja prejme do 10 % vseh sodelujočih tekmovalcev na šolskem tekmovanju. Sprva so spremembe veljale samo za osnovno šolo, čez dve leti pa tudi za ostale tri stopnje. To leto (1997) je za dijake srednje poklicne šole uvedena posebna (druga) zahtevnostna stopnja. Od leta 1998 so bili vsako leto zbrani tudi popolni statistični podatki o številu tekmovalcev na šolskem tekmovanju in podeljenih priznanj. Šolskega tekmovanja se je vsako leto povprečno udeležilo deset tisoč učencev in dijakov iz Slovenije in zamejstva.

Organizatorja sta bila dolga leta Slavistično društvo Slovenije in Zavod Republike Slovenije za šolstvo.⁹ Čeprav se je njuna vloga občasno spreminjala, si tekmovanja brez sodelovanja aktualnih predsednikov Slavističnega društva Slovenije,¹⁰ predsednikov pokrajinskih slavističnih društev in zavodovih strokovnjakov do leta 2007 ne bi bilo mogoče predstavljati. Koordinator tekmovanja pri Zavodu RS za šolstvo in Slavističnem društvu Slovenije je bil zavodov svetovalec (sprva Miha Mohor, med letoma 1997 in 2007 Vlado Pirc). Pri organizaciji in izvedbi so sodelovali do leta 2007 tudi učitelji slovenščine ter vodstva šol. Za recenzijo nalog so skrbeli univerzitetni strokovnjaki.¹¹

⁶ Največ zbornikov je uredila Vlada Eržen. Zadnje zbornike je uredil Vlado Pirc.

⁷ Ta je natančno določal namen tekmovanja, zahtevnostne stopnje in organizacijske nivoje, vrste priznanj tekmovalcem, kriterije za pridobitev Cankarjevega priznanja (za zamejske tekmovalce so veljali zaradi drugačnih učnih načrtov posebni kriteriji) in financiranje tekmovanja.

⁸ Pravilnik je bil dopolnjen še v letih 1998, 1999, 2000, 2001 in 2002, 2006. Radikalne spremembe prinaša novi pravilnik iz leta 2007.

⁹ Od leta 2007 je organizator samo Zavod RS za šolstvo.

¹⁰ Posebno prizadevna sta bila dr. Zoltan Jan in dr. Marko Jesenšek. Kreativno sta sodelovala po dva mandata (med letoma 1996 in 2004).

¹¹ Recenzenti so bili dr. Boža Krakar Vogel, dr. Martina Križaj Ortar, dr. Jerca Vogel, dr. Irena Novak Popov, mag. Peter Svetina, dr. Alenka Žbogar, dr. Alojzija Zupan Sosič in drugi. Organizatorji smo se trudili, da bi v naše strokovno delo vključili najboljše slovenske strokovnjake za jezik in književnost ter didaktike s tega področja.

Vsebino tekmovanja so določali veljavni šolski programi ter vsakoletni razpis, ki je bil objavljen v začetku šolskega leta.¹² Ta še danes (2012) presega obseg učnega načrta in je povezan z dodatno literaturo; prav v tem se to tekmovanje razlikuje od drugih, saj vsebuje tudi poudarjene prvine raziskovanja. Tekmovalci so do leta 2007 reševali preizkuse znanja objektivnega tipa¹³ in pisali pisne naloge (spis, esej).¹⁴ Poudarek je bil na poznavanju, prepoznavanju in vrednotenju slovenskih avtorjev.¹⁵ Organizatorji smo zagovarjali razpisno odprtost, pestrost in prepoznavnost, zato se nismo niti na prvi zahtevnostni stopnji žanrsko omejevali, npr. tako, da bi osnovnošolcem predpisovali samo mladinsko literaturo. Med drugim smo jim ponudili v branje Prešernove balade, duhoviti slovenski potopis ali pa priznano slovensko kriminalko ...

Tekmovanje je od spontanih začetkov doživljalo vzpone in padce, saj so nanj vplivale tudi različne šolske reforme (srednje usmerjeno izobraževanje, zunanje preverjanje, matura), vendar se je med letoma 1997 in 2006 razvijalo in organizacijsko širilo.¹⁶

¹² Glej Prilogo 3 na koncu članka.

¹³ Test objektivnega tipa je bil sestavljen iz nalog, ki so bile vezane na določeno razpisano tematiko. Prevladovale so naloge izbirnega tipa (npr. naloge večstranske izbire, ni pa bilo nalog alternativnega tipa), naloge povezovanja, naloge dopolnjevanja oziroma samostojnih odgovorov (te so bile kljub zahtevnemu vrednotenju, tudi zaradi vprašanja jezikovne pravilnosti, sorazmerno natančno merjene) in korekturne naloge.

¹⁴ Analitično-kritične zahteve so seveda povezane s posameznimi zahtevnostnimi stopnjami. V prvih letih so tekmovalci pisali samo spis ali esej, kmalu pa je drugi del tekmovanja predstavljal test objektivnega tipa (upoštevalo se je razmerje 50 % točk za pisno nalogo in 50 % točk za nalogo objektivnega tipa). Tako je bilo do leta 2007. V šolskem letu 2007/2008 se na tekmovanju test objektivnega tipa ne piše več.

¹⁵ Podatki so od začetka tekmovanja do šolskega leta 2006/2007. Nekateri avtorji so se pojavili večkrat, npr. Ivan Cankar, Ciril Kosmač, Feri Lainšček. Izbrani so bili ustvarjalci iz starejše generacije (Josip Jurčič, Janko Kersnik, Ivan Tavčar, France Prešeren, Fran Milčinski ...), predvojni osamljeni literarni iskalci (Ivan Pregelj ...), pogosti pa so tudi sodobni aktualni avtorji (Vladimir Kavčič, Boris A. Novak, Tone Pavček, Slavko Pregl, Maja Novak ...) in zamejski ustvarjalci (Alojz Rebula, Boris Pahor, Florjan Lipuš ...). Predlagani so bili sodobni avtorji, ki se s svojimi deli aktualno dotikajo sedanjosti (Janja Vidmar, Feri Lainšček, Igor Karlovšek itd.). Glej tudi prilogo tematskih sklopov oz. avtorjev med letoma 1997 in 2006 (Priloga 1). Razpisani naslov je večkrat povezan s širšo tematiko, ki jo predstavljajo določeni avtorji, saj izpostavlja slovensko zamejsko književnost, ljudsko izročilo, kmečko motiviko, revolucionarno in socialno liriko, domovinsko književnost (*Vsaka domovina ima svoje nebo*, šolsko leto 1990/91), zgodovinski roman, slovensko pesništvo (*Naj pesmi govorijo – Pesmi štirih*) itd. Razpis je usmerjal tudi v poznavanje literarne teorije (*Pisane školjke poezije*) in v besedo v umetnostnem in neumetnostnem besedilu ter njeno slovarsko obravnavanje (*V besedi je moč*).

¹⁶ V tem času smo organizatorji uvedli številne novosti, da bi tekmovanje še bolj približali učencem, dijakom in mentorjem. Omenjam najpomembnejše. V šolskem letu 1997/1998 smo povabili k sodelovanju tudi dijake poklicnih šol, v šolskem letu 2001/2002 pa smo III. in IV. zahtevnostno stopnjo razdelili na III. a- in IV. a-stopnjo (sodelovali so dijaki gimnazijskega programa, ki šolanje končujejo z matura) ter III. b- in IV. b-stopnjo (sodelovali so dijaki štiriletnih strokovnih programov, ki šolanje končujejo s poklicno matura), saj smo zaradi različnih programov (zahtevnost, število ur slovenščine) želeli oblikovati primerljive kategorije. V tem šolskem letu so se začeli vključevati v tekmovanje tudi otroci s posebnimi potrebami. Pripravljali smo redne posvete o tekmovanju na Vrhnikih in okrogle mize na slavističnih kongresih (v Murski Soboti, Kopru, Celju ...). Za vse stopnje smo poenotili zunanjo obliko nalog. Z dvakratnim ocenjevanjem esejev smo poskušali doseči večjo objektivnost pri ocenjevanju. Vsakoletni seminarji za mentorje Cankarjevega tekmovanja, ki smo jih med letoma 1997

Stanje pred spremembami pravilnika v šolskem letu 2006/2007

Tekmovanje je vodila in usmerjala državna tekmovalna komisija, ki so jo sestavljali pedagoški svetovalci za slovenščino na Zavodu RS za šolstvo, člani upravnega odbora Slavističnega društva Slovenije in člani pokrajinskih slavističnih društev. Predsednika državne tekmovalne komisije sta imenovala organizatorja, ki sta ju predstavljala predsednik Slavističnega društva Slovenije in direktor Zavoda RS za šolstvo.

Mladi so tekmovali na štirih zahtevnostnih stopnjah: učenci zadnjih dveh razredov osnovnih šol na prvi, srednješolci na drugi (dijaki srednjih poklicnih šol), tretji (1. in 2. letnik štiriletnih srednjih šol) in četrta (3. in 4. letnik štiriletnih srednjih šol). Tekmovanje¹⁷ je bilo organizirano na dveh ravneh: šolski in državni.¹⁸ O njem so poročali osrednji mediji, saj je šlo za pomemben vseslovenski projekt, v katerem je vsako leto več mesecev sodelovalo skoraj deset tisoč udeležencev, ki so prisegli na nadstandard pri slovenščini. Zaradi zahtevnosti študijske literature, dveh različnih tipov nalog, štirih zahtevnostnih stopenj, tudi seminarsko organiziranega dela, rednega javnega posvetovanja o tekoči problematiki itd. je tekmovanje zavzemalo posebno mesto med tekmovanji v znanju. Čeprav smo organizatorji ugotavljali, da so v tekmovanju prevladovali tekmovalni motivi, smo upali, da sta še ohranjena spontan stik učencev z literaturo in preskok ustvarjalne iskre med mentorji in njihovimi varovanci.

Tekmovanje za Cankarjevo priznanje je skušalo poudarjati in popularizirati kakovost in ustvarjalnost, vendar je tudi zaradi sistema točk odpiralo estetska, moralna in celo širša družbena vprašanja. Tekmovanje je bilo in je pod

in 2006 organizirali za učitelje vseh štirih stopenj v okviru Slavističnega društva Slovenije, so bili dobro obiskani, saj smo tematska predavanja nadgrajevali z delom v delavnicah. V desetih letih se je teh seminarjev udeležilo več tisoč udeležencev. Koordinator je deset let pripravljaj predavanja in dodatno gradivo za prvo tekmovalno stopnjo. Za osnovnošolske mentorje smo pripravili več seminarjev (1998, 1999) z naslovom Vrednotenje spisov v višjih razredih osnovne šole, na katerih smo poskušali dodelati ocenjevalne kriterije. S pravilnikom smo določili pravila v zvezi z ugovori oz. pritožbami. Oblikovali smo spletno stran o tekmovanju za Cankarjevo priznanje, na kateri smo predstavljali razpis, dodatno gradivo, rezultate, pravilnik itd. Revija *Slovenščina v šoli* je pred tekmovanjem vsako leto objavljala strokovne prispevke, ki so dodatno pojasnjevali vsakoletno razpisano tematiko. Pred tekmovanjem, med njim in po njem smo poskrbeli za aktualne informacije, o tekmovanju pa so poročali osrednji slovenski mediji. Po tekmovanju smo do leta 2003 sorazmerno hitro pripravili zbornik, tako da je bil aktualen. Publikacija je med drugim obveščala o rezultatih, predstavljala naloge vseh stopenj in prinašala izbrane odlomke iz ustvarjalnosti tekmovalcev. Nekajkrat smo, pobudnik je bil dr. Zoltan Jan, organizirali strokovno ekskurzijo za najboljše med najboljšimi (»diamantnike«).

¹⁷ Tekmovanja so se udeleževali tudi zamejski tekmovalci (še vedno sodelujejo). Osnovnošolci so, za razliko od zunanjega preverjanja znanja v zaključnem razredu osnovne šole, poleg nalog objektivnega tipa pisali tudi spis. Vnaprej razpisano literaturo smo razširili na vse stopnje. Naloge objektivnega tipa, ki so se navezovale zlasti na razpisno literaturo, so bile izvirne. Namen je bil preprost – uskladiti različenosti v kakovosten sistem, ki bi združeval ustvarjalnost in objektivnost.

¹⁸ Po izpeljanih šolskih tekmovanjih so šole prijavile ustrezno število najboljše uvrščenih tekmovalcev za vseslovensko tekmovanje. Najuspešnejši mladi tekmovalci na šolskih tekmovanjih so osvojili bronasta, na vseslovenskem izboru pa srebrna in zlata Cankarjeva priznanja. Državna tekmovalna komisija je določila najboljše tekmovalce vseh stopenj glede na dosežene rezultate in število tekmovalcev.

drobnogledom javnosti. Dogajanje v zvezi z njim je tudi emocionalno obarvano, pa naj gre za ocenjevalna merila, število nagrajencev ali pa, posebno pereče, za izbor literarnih del za branje v okviru tekmovanja. Posebno zadnja leta so se ob vsakoletnem razpisu posamezniki in skupine javno odzivali na predlagani izbor besedil.¹⁹

Raziskava – pridobitve in slabosti tekmovanja

Ob petindvajsetem tekmovanju za Cankarjevo priznanje (šolsko leto 2001/2002) smo organizatorji želeli ugotoviti odnos učencev in učiteljev do tekmovanja.²⁰ Zato smo anketirali 74 dijakov prvega letnika srednjih šol, ki so v šolskem letu 2000/2001 tekmovali na prvi stopnji za Cankarjevo priznanje (vseh tekmovalcev 6813, vzorec 1,08 %) in 35 učiteljev mentorjev (vseh mentorjev 528, vzorec 6,63 %). Rezultati raziskave so potrdili smiselnost takega tekmovanja, hkrati pa so nas opozorili tudi na nekatere pomanjkljivosti.

Kakšne so bile torej »pridobitve« tekmovanja? Učenci pridobijo znanje, ki ga koristno uporabljajo (*Raziskava o tekmovanju za CP 2001*). Uspešni tekmovalci so dobili dodatne točke za vpis v srednjo šolo in imeli možnost pridobitve Zoisove štipendije. Učitelji so se dodatno izobraževali. Za uspeh in sodelovanje na tekmovanju so učitelji lahko dobili točke za napredovanje v nazive in razrede. Šole se množično vključujejo v tekmovanje tudi zato, ker tekmovalni uspeh šoli dviguje ugled.

Kaj pa »slabosti«? Premični prag je mnogim tekmovalcem in mentorjem prinašal razočaranje (2 % zlatih priznanj, 10 % srebrnih od skupnega števila tekmovalcev). Mentorji so se prevečkrat poistovetili z (ne)uspehom svojih tekmovalcev (*Raziskava 2001*). Pri motivaciji za tekmovanje so razen veselja do branja in želje po poglobljanju znanja pomembne tudi morebitne dodatne točke za vpis v srednje šole. Še večji pomen dajejo anketiranci Zoisovi štipendiji ... Po mnenju učiteljev tekmovanje trenutno bolj spodbuja znanje, delovne navade ter samostojnost in kritičnost kot pa veselje do branja in ustvarjalnost. Tekmovanje je šole tudi finančno bremenilo.

Organizatorji smo si v šolskem letu 2005/2006 zastavljali številna vprašanja. Kako naprej? Ali naj ostanemo pri doseženem in samo izboljšujemo stvari, ki so

¹⁹ Posamezniki pa tudi različne interesne skupine so se občasno kritično odzivali na predlagani izbor (približno na 15 % predlaganih naslovov med letoma 1997 in 2006); omenil sem že *Princesko z napako*, toda bilo je tudi nekaj drugih tovrstnih primerov; v delu Matjaža Pikala *Modri e* se je prepoznal slovenjegraški policist in zato protestiral, skupina gorenjskih učiteljic se je pritožila nad tematiko in jezikom v delu *Cimre*, v Ljubljani je Slavistično društvo Slovenije organiziralo posvet, dodatno pojasnilo o delu Berte Bojetu *Filio ni doma*, saj se je marsikateri mentorici zdelo pojmovanje ženske v omenjenem romanu nesprejemljivo ... V posamezno polemiko so se vključili tudi različni mediji, skratka, javnost ni bila ravnodušna do tekmovanja.

²⁰ Glej Prilogo 2 na koncu članka.

se pokazale za pomanjkljive, ali so potrebne radikalnejše spremembe? Je trenutni način ustrezen ali ne? Je dosedanja organizacija tekmovanja optimalna ali ne? Kje jo lahko spremenimo in kako?²¹ Vedeli smo, da se mora tekmovanje prilagajati času, tudi šolski stvarnosti. Naše tekmovanje se ob nespremenjeni strukturi ni več moglo smiselno nadgrajevati, samo kozmetični popravki niso zadoščali.

Zaradi vsega napisanega smo organizatorji že leta 2006 v okviru Slavističnega društva Slovenije začeli razmišljati o tekmovalnih spremembah. Razpletlo se je drugače, kot je marsikdo pričakoval.²² Tudi zaradi mojih/naših organizacijskih spodrsrljajev spomladi 2007. Opisano organizacijsko sodelovanje med Zavodom Republike Slovenije za šolstvo in Slavističnim društvom Slovenije se je končalo hitro in nepričakovano – kot bi mimoidoči mimogrede na polju odbil sončnici glavo. Toda to je že druga zgodba.

Viri

Eržen, Vlada, et al. (ur.), 1992: *Slovenski jezik – moje bogastvo. 15., jubilejno tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Eržen, Vladimira, in Novak, France (ur.), 1997: *Resnica je posoda lepote, svobode. 19. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

Eržen, Vladimira (ur.), 1997: *Slovenski zgodovinski roman. 20. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

Eržen, Vladimira (ur.), 1998: *Kje je tisti svet? 21. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

²¹ Dejstvo je, da je bilo tekmovanje, ki je združevalo elemente zunanjega preverjanja, mature ... in ki je vsako leto privabilo tudi deset tisoč tekmovalcev, v zadnjih letih organizacijsko komaj obvladljivo. Tekmovanja ni podpiral logistični center (kot npr. maturo ali osnovnošolsko zunanje preverjanje). Na državnem tekmovanju je tekmovalo več kot 2000 tekmovalcev. Prehod od množičnosti k elitnosti na tej stopnji tekmovanja bi bil seveda možen; sito bi bilo lahko ponovno uvedeno regijsko tekmovanje, vendar so se v zvezi s tem pojavljali številni problemi, npr. organizacija regijskih tekmovanj, trikratno obremenjujoče pisanje učencev in dijakov (na šolskem, regijskem in državnem tekmovanju), iskanje ustreznih terminov ob prenatrpanem koledarju tekmovanj iz znanj itd. Ker je bilo merilo za podelitev srebrnih priznanj število tekmovalcev na šolskem tekmovanju, na vseslovenskem tekmovanju (na prvi stopnji) pri srebrnih priznanjih ni bilo prave selekcije.

Pojavljalo se vprašanje v zvezi z ocenjevanjem spisov in nalog objektivnega tipa. Kljub natančnim navodilom je spise oz. eseje težko objektivno ocenjevati. Pisanje spisov je bil sicer kreativni tekmovalni dodatek, vendar je bilo objektivno vrednotenje pogosto vprašljivo. Pri ocenjevanju so se občasno pojavljale razlike med regijami. Leta 2006 je Programski svet za tekmovanja na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport začel pripravljati nov koncept tekmovanj iz znanj. Vključen je bil tudi koordinator tekmovanja.

²² Več o tem, seveda osvetljeno pod določenim zornim kotom, povedo zapisniki Upravnega odbora Slavističnega društva Slovenije (spletna stran SDS v letih 2006, 2007, 2008).

Eržen, Vlada (ur.), 1999: *Naj pesmi govorijo. 22. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

Iz delovanja Slavističnega društva Slovenije. *Jezik in slovstvo* 27/4. 4/III.

Jan, Zoltan, 1985: Tekmovanju za Cankarjevo priznanje na rob. *Jezik in slovstvo* 31/2–3. 99–101.

Logar, Tine, 1982/1983: Poročilo o delu komisije za Cankarjevo nagrado 1981/82. *Jezik in slovstvo* 28/3. 91–92.

Terseglav, Mojca, 1985/1986: O delu sekcije za Cankarjevo priznanje v šolskem letu 1984/85. *Jezik in slovstvo* 31/1. Zapiski 40.

Enajsto republiško tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje v Mariboru 17. maja 1986. *Jezik in slovstvo* 32/1. I/3.

Novak Popov, Irena, 1987/1988: Dvanajsto republiško tekmovanje za Cankarjevo priznanje 11. aprila 1987 na Prevaljah in v Ljubljani. *Jezik in slovstvo* 28/3. 3/III.

Kozinc, Alenka (ur.), 1991: *Vsaka domovina ima svoje nebo. 14. tekmovanje v znanju materinščine*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Krakar Vogel, Boža, 1988: Možni cilji in metode tekmovanja za Cankarjevo priznanje. *Slava plus* 1.

Novak, France, et al. (ur.), 1993: *Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu. 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

Novak, France, in Kranjc, Simona (ur.), 1994: *Sodobna slovenska književnost in poglavja iz pravopisa in besedilnih vrst. 17. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

Novak, France, Žele, Andreja, in Eržen, Vlada (ur.), 1997: *Beseda v besedilu in slovarju. 18. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije in Zavod RS za šolstvo.

Pirc, Vlado (ur.), 2002: *Dom in svet. 25. vseslovensko tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Pirc, Vlado (ur.), 2003: *Drugačnosti. 26. vseslovensko tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Pirc, Vlado, 1998: Tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje. *Slovenščina v šoli* 4/4. 57–58.

Pirc, Vlado, 1999: Tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje 1998/99. *Slovenščina v šoli* 4/3. 32–36.

Pirc, Vlado, 2000: Tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje. *Slovenščina v šoli* 5/5. 56–57.

Pirc, Vlado, 2001: Cankarjevo priznanje 2001/2002, raziskava o vseslovenskem

tekmovanju v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje. Ivšek, Milena (ur.): *Učenec in učitelj pri pouku maternega jezika. 2. mednarodni simpozij*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Pirc, Vlado, 2002: Naše tekmovanje. Jesenšek, Marko (ur.): *Slovenski slavistični kongres*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 13). 142–144.

Pirc, Vlado, 2002: Kako naprej? *Slovenščina v šoli* 7/5. 14–21.

Pirc, Vlado, 2004: Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje. *Vzgoja in izobraževanje* 35/4. 39–42.

Pogorelec, Breda, 1980: Iz dela Slavističnega društva Slovenije. Poročilo predsednice SDS na občnem zboru SDS 15. februarja 1980 o delu SDS (od oktobra 1974 do decembra 1979). *Jezik in slovstvo* 25/7–8. 244–246.

Priloga 1

Izbor besedil na vseh stopnjah v obravnavanih desetih letih se je povezoval s tematskim naslovom; v šolskem letu 1997/1998 – **Ciril Kosmač** (v tem šolskem letu se prvič uvede nova stopnja, namenjena srednjim poklicnim šolam):

1. stopnja – *V gaju življenja* (osnovna šola)
2. stopnja – *Tantadruj in druge novele* (3-letne poklicne šole)
3. stopnja – *Prazna ptičnica, Pomladni dan* (1. in 2. letnik srednje šole)
4. stopnja – *Pot v Tolmin, Balada o trobenti in oblaku, Tantadruj in druge novele* (3. in 4. letnik srednje šole)

V šolskem letu 1998/1999 je tema poezija – **Naj pesmi govorijo**

1. stopnja – Tone Pavček
2. stopnja – Janez Menart
3. stopnja – Kajetan Kovič
4. stopnja – Ciril Zlobec

V šolskem letu 1999/2000 poezija – **Prešeren in oblike sveta**

1. stopnja – Prešernove balade
2. stopnja – Prešernove romance
3. stopnja – Prešernove gazele
4. stopnja – Prešernovi soneti

V šolskem letu 2000/2001 – **Odločitev za jezik**

1. stopnja – Slavko Pregl, *Geniji včeraj, danes in jutri*
2. stopnja – Matjaž Pikalo, *Modri e*
3. stopnja – Nejc Zaplotnik, *Pot*
4. stopnja – Alojz Rebula, *Vinograd rimske cesarice in druge novele*

V šolskem letu 2001/2002 potopis – **Dom in svet**

1. stopnja – Branko Gradišnik, *Strogo zaupno na Irskem*
2. stopnja – Zvone Šeruga, *Drugačne zvezde*
3. stopnja – Tomo Križnar, *Nuba, čisti ljudje*
4. stopnja – Evald Flisar, *Popotnik v kraljestvu senc*

V šolskem letu 2002/2003 – **Drugačnosti**

1. stopnja – Janja Vidmar, *Princeska z napako*
2. stopnja – Vlado Peteršič, *Pokvarjenka*
3. stopnja – Feri Lainšček, *Namesto koga roža cveti*
4. stopnja – Berta Bojetu, *Filio ni doma*

V šolskem letu 2003/2004 – **Svet v nas in o nas**

1. stopnja – Maja Novak, *Cimre*
2. stopnja – Paulo Coelho, *Veronika se odloči umreti*
3. stopnja – Marjan Tomšič, *Grenko morje*
4. stopnja – Zorko Simčič, *Človek na obeh straneh stene*

V šolskem letu 2004/2005 – **Zorenje sveta – zemlje in morja, neba in človeka**

1. stopnja – Mate Dolenc, *Ozvezdje Jadran*
2. stopnja – Marjan Rožanc, *Ljubezen*
3. stopnja – Drago Jančar, *Severni sij*
4. stopnja – Lojze Kovačič, *Otroške stvari*

V šolskem letu 2005/2006 – **Odraščanje**

1. stopnja – Fran Milčinski, *Ptički brez gnezda*, in Desa Muck, *Pod milim nebom*
2. stopnja – Marinka Fritz Kunc, *Janov krik*
3. stopnja – Igor Karlovšek, *Gimnazijec*
4. stopnja – Miha Mazzini, *Kralj ropotajočih duhov*

V šolskem letu 2005/2006 – **Kratka zgodba 20. stoletja**

1. stopnja – izbor slovenskih avtorjev 20. stoletja
2. stopnja – Ciril Kosmač – izbor
3. stopnja – Andrej Blatnik – izbor
4. stopnja – sodobna kratka proza (izbor)

Priloga 2

Na anketni vprašalnik je odgovarjalo 74 dijakov prvega letnika srednjih šol, ki so v šolskem letu 2000/2001 tekmovali na prvi stopnji za Cankarjevo priznanje (vseh 6813, vzorec 1,08 %), in 35 učiteljev mentorjev (vseh 528, vzorec 6,63 %).

Povzetek ugotovitev

- Med tekmovalci prevladujejo učenci, ki so v prejšnjem šolskem letu dosegli odličen uspeh, večina pa tekmuje samo v osmem razredu.
- Učenci so se pripravljali predvsem z učiteljem in samostojno.
- Pri motivaciji za tekmovanje so poleg veselja do branja in želje po poglobljanju znanja pomembne tudi morebitne dodatne točke za vpis v srednje šole. Še večji pomen dajejo anketiranci Zoisovi štipendiji.
- Večina učencev (tako menijo tudi učitelji) se je za tekmovanje odločila popolnoma samostojno. Učitelji in starši so na njihovo odločitev malo vplivali.
- Velika večina učencev in učiteljev je skupno prebirala besedila, uporabljala dodatno literaturo in se redno pogovarjala o razpisani temi.
- V odnosu med učiteljem in učencem prevladuje dialoškost. Čeprav je učitelj navadno vodil pogovor, je bil učenec v pogovoru aktiven in je lahko izrazil svoje mnenje. Oboji so menili, da je bil pogovor enakovreden. To si lahko pojasnjujemo z nevsiljivo mentorsko vlogo učiteljev.
- Učenci in učitelji so se bolj pripravljali za pisanje testa kot spisa, analiza pa je manj pomembna kot pisanje samo.
- Učenci so se pripravljali predvsem doma in po pouku. Priprave so potekale več kot dva meseca.
- Učiteljem se zdita pisni nalogi zahtevnejši kot učencem. Večina učiteljev meni, da so naloge zahtevne, učenci pa trdijo, da so ustrezne.
- Učenci in učitelji so pohvalili organizacijo tekmovanja, vtisi po končanem tekmovanju so dobri.
- Večina učencev je pridobljeno znanje že koristno uporabila; s tem se strinjajo tudi učitelji.
- Učitelji so pri svojem nadaljnjem delu lahko uporabili veliko pridobljenega znanja.
- Tekmovanje po mnenju učiteljev trenutno bolj spodbuja znanje, delovne navade ter samostojnost in kritičnost kot pa veselje do branja in ustvarjalnost.
- Čeprav večina učencev meni, da je tekmovanje za Cankarjevo priznanje podobno zahtevno kot druga tekmovanja iz znanja, primerjava ostalih odgovorov pokaže, da je tekmovanje iz slovenščine nekoliko težje.
- Večina učencev in učiteljev meni, da tekmovanje upravičuje njihov čas in trud, vendar so učenci manj kritični do tekmovanja; ta ugotovitev pa se lahko (pogojno) povezuje tudi s smislom (učencem se zdi tekmovanje bolj smiselno kot učiteljem).

Priloga 3: Razpis za prvo stopnjo v šolskem letu 2006/2007

Priloga za učence in mentorje v osnovni šoli, I. stopnja

Kratka proza nekoč in danes**Gradivo za učence**

- Ivan Cankar: *Sova*. V: *Ivan Cankar, Zbrano delo, 21. knjiga*. Ljubljana: DZS, 1974, in druge izdaje.
- Ivan Cankar: *Jutranji gost*. V: *Ivan Cankar, Zbrano delo, 23. knjiga*. Ljubljana: DZS, 1975, in druge izdaje.

- Zofka Kvedrova: *Misterij žene*. V: *Odsevi iz pripovednih in dramskih del*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970, in druge izdaje.
- Milan Pugelj: *V letih nerodnih, Zimska pot, Osat, Vrane*. V: *Mali ljudje*. Ljubljana: Karantanija, 1998, in druge izdaje.
- Lovro Kuhar - Prežihov Voranc: *Tri pisanke*. V: *Zbrano delo, 3. knjiga*. Ljubljana: DZS, 1971, in druge izdaje.
- Lovro Kuhar - Prežihov Voranc: *Listnica uredništva*. V: *Zbrano delo, 9. knjiga*. Ljubljana: DZS, 1973, in druge izdaje.
- Ciril Kosmač: *Kruh*. V: *V gaju življenja*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1989, in druge izdaje.
- Lojze Kovačič: *Učiteljica, Dijaški dom*. V: *Ljubljanske razglednice*. Ljubljana: Gyrus, 2003, in druge izdaje.
- Tone Partljič: *Hotel sem prijeti še luno, Nevarne politične teme, »Pogled z domačega praga« ali dialektika, Profesor Stopar prihaja, Dama iz Šanghaja, Francijeve ščuke, Ata in čebele, Sveče za Šempetrsko gorco*. V: *Slišal sem, kako trava rase*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, in druge izdaje.
- Igor Bratož: *Café do Brasil*. V: *Čas kratke zgodbe*. Ljubljana: Študentska založba, 1998, in druge izdaje.
- Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Borec, 1977, in druge izdaje (poudarek je na poglavjih *Besedni slog, Stavčni ali sintaktični slog, Razširjene figure, Predjezikovne vrste in književnem besedilu, Književne zvrsti in vrste: Pripovedne ali epske književne vrste*, str. 286–298; gesla: črtica, novela, kratka zgodba).
- *Leksikon Literatura*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987, in druge izdaje (gesla: črtica, kratka zgodba, novela, socialni realizem).
- Manca Košir: *Kako deluje časopis*. V: Miha Mohor, Manca Košir, Marija Stanonik: *Naš čas – opis. Delovni zvezek za izbirni predmet šolsko novinarstvo za 7., 8. in 9. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Rokus, 1999 (vrste novinarskega sporočanja: vest in izjava).
- Nana Cajhen idr.: *Slovenščina za vsakdan in vsak dan 7, 8, 9*. Ljubljana: Rokus, prenovljene izdaje (besedilne vrste: poročilo, pismo, intervju, opis, oznaka in ocena).
- Helga Glušič: *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba, 1996 (pripovedniki: Ivan Cankar, Milan Pugelj, Lojze Kovačič in Tone Partljič).
- Janko Kos: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS, 2001, in druge izdaje (str. 168–170).

Priporočena literatura za mentorje

- Aleksander Kustec: *Kratka zgodba v literarni teoriji*. V: *Slavistična revija* 47/1, 1999, str. 89–107.
- Tomo Virk: *Čas kratke zgodbe* (spremna beseda). V: *Čas kratke zgodbe*. Ljubljana: Študentska založba, 1998, in druge izdaje.
- Gregor Kocijan: *Kratka pripovedna proza v prvem desetletju našega stoletja*. V: *Slavistična revija* 45/1–2, 1997, str. 9–38.

Priporočila mentorjem

- Učenci berejo, doživljajo, razčlenjujejo in vrednotijo besedila.
- Poznajo, prepoznajo in primerjajo idejno, motivno-tematsko, oblikovno in jezikovno podobo izbranih besedil. Pozorni so na avtorjevo književno perspektivo (npr. humornost).
- Pozorni so na karakterizacijo književnih oseb in pripovedno tehniko besedil.
- Spoznajo in prepoznajo temeljne značilnosti kratke zgodbe (kratke proze), pomembnejše avtorje in njihov pomen.
- Prebrana besedila vodeno in samostojno interpretirajo, primerjajo, analizirajo in poustvarjajo. Težišče priprav za pisanje spisa naj bo na poustvarjalnem dograjevanju motivike in književnih oseb s pomočjo navedene literature in priporočil.
- Na vseslovenskem tekmovanju učenci (lahko) pišejo prozno besedilo, predpisano v ciljih in standardih v *Učnem načrtu za osnovno šolo* (Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2002).

Razpis za prvo stopnjo so pripravili Iva Potočnik, OŠ Frana Goloba Prevalje, dr. Blanka Bošnjak, Pedagoška fakulteta Maribor, in Vlado Pirc, ZRSŠ, OE Kranj.